

Etno-Kültürel Bir Kimlik Olarak Türkiye Arapları: Şego ve Bıdri Aşiretleri Örneğinde Tarih, Aşiret ve Devlet İlişkileri

Turkish Arabs as an Ethno-Cultural Identity: History, Tribe and State Relations in the Case of The Şego and Bıdri Tribes

Deniz AŞKIN*

Öz

Bu çalışma gerek Osmanlı dönemi gerekse de Türkiye Cumhuriyeti arşiv belgelerine sınırlı olarak yansıyan Şego ve Bıdri adlı iki Arap aşiretini tarihsel ve sosyolojik yönleri ile incelemeye odaklanmaktadır. Tarihsel kaynaklara bakıldığında Abbasi halifesi tarafından Anadolu'nun müslümanlaştırılması için günümüz Sason (Batman) bölgesine gönderildiği öne sürülen bu aşiretlerin Kral Tavit egemenliğine son vererek bölgedeki Ermenileri egemenlikleri altına almaları, Anadolu'ya geldikleri dönemde yazılı ve somut kültüre sahip olmayan bu aşiretlerin süreç içerisinde Ermeni kültüründen etkilenmelerine neden olmuştur. Osmanlı merkezleşme politikası neticesinde haberdar olunan bu aşiretlerin farklı etnik bir yapıya sahip olmaları onların bölgedeki diğer aşiretler ile ilişkilerinin yönünü tayin etmiştir. Bu bakımdan söz konusu aşiretlerin tarihleri, onları bölgedeki diğer aşiretlerden ayıran etno-kültürel ve kolektif kimlik yapıları ve devlet ile kurmuş oldukları ilişkiler bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Anadolu'ya geldikten sonra Müslümanlar ile önemli oranda iletişimleri kesilen bu aşiretlerin, sadece egemenlikleri altına aldıkları Ermenilerle kültürel bir etkileşime girdikleri görülmektedir. Alan verileri dikkate alındığında dâhil oldukları Sason isyanlarından sonra göreceli olarak Cumhuriyet ile iyi ilişkiler geliştirdiği görülen bu aşiretlerin, aşiret bünyesinde kabul edilen koruculuk sistemine ek olarak devlet ile ilişkileri parti ve hükümet üstü algıladıkları görülmektedir. Araplık kimliği korunmakta ve gündelik ile resmi ilişkilerde bu kimlik bilinçli olarak ön plana çıkartılmaktadır. Ayrıca görüşmelerde devletin yanında bulunduğu vurgusu ön plana çıkması çalışma bulguları açısından önem arz etmektedir. Ayrıca söz konusu aşiretlerde klasik aşiret yönetiminin değişmiş ve aşiret bünyesinde yeni öncü bir grubun öne çıktığı görülmektedir. Nitel bir yöntem ile elde edilen bu çalışmanın verileri yaklaşık bir yıla yayılan sistematik gözlem notlarına ve Bitlis ili sınırları içinde ikamet eden aşiret üyesi toplamda 21 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yapılan görüşme kayıtlarına dayanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Türkiye Arapları, aşiret kimliği, devlet ve aşiret, Bitlis Arapları, aşiret yapılanması.

Abstract

This study focuses on the Şego and Bıdri Arab tribes which were hardly reflected in the documents either during the Ottoman Empire or the Republic of Turkey in historical and sociological aspects. It has been claimed that these tribes had been sent to Anatolia by the caliphate of Abbasid to Islamise the region. They ended the sovereignty of King Tavit and dominated the Armenians living in the Sassoon region. However, these Arab tribes were influenced by the Armenian culture as they didn't have written and concrete culture when they came to Anatolia. Different ethnic

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, denizaskin13@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0827-0534

identities of the tribes, as a result of the Ottoman centralisation policy, determine the direction of their relationship with other tribes of the region. Their histories, ethnocultural and collective identities which differentiated them from other tribes in the region and the relations they have established with the state are examined in this study. After coming to Anatolia, these tribes lost their communication to a considerable extent with Muslims and they had a cultural interaction with the Armenians they had taken over. Field data show that these tribes had a good relationship with the Republic after Sassoon rebellions and accepted the system of village guard later. It is seen that their relationship with the state is supra-political party and governmental. Arab identity is saved and it has consciously come to the forefront in casual and formal relationships. Furthermore, it is important that the tribes frequently emphasise that they are on the side of the state. The classic tribe administration has changed and a new leading group has emerged in the tribes in question. The data in the study obtained with a qualitative method based on the systematic observation spread over approximately one year and semi-structured interview records carried out with 25 tribesmen settled in Bitlis.

Keywords: Turkish Arabs, tribal identity, state and tribe, Bitlis Arabs, tribal structure.

Giriş

Modern öncesi dönemin bir uzantısı olarak kabul edilen ve modernleşme sürecinin etkisi ile zamanla yok olacağı düşünülen geleneksel aşiret örgütlenmeleri, yaygın kanının aksine aidiyet ilişkileri ekseninde farklı şekillerde zamanın ruhuna direnç göstermektedir. Modernizmin yerelde hesaba katmadığı güvenlik problemleri, azınlık kimliği ve kültürel aidiyet gibi parametreler bu örgütsel yapıyı canlı tutarken bunların doğurduğu aidiyet ilişkileri postmodern dönemin parçalı kimlik dokuları arasında yerini almaktadır. Türkiye’de daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki toplumsal yapı ve Kürt toplumu ile ilişkilendirilen aşiret yapılanması, etnik olmaktan ziyade kültürel ve coğrafik şartların bu tür örgütlenmelerin oluşmasında ve devam etmesinde ciddi etkileri olduğu sosyal bir olgudur. Bu çalışmanın problemi de bu noktada şekillenmektedir. Zira Cumhuriyet dönemi modernleşme serüvenine geç ve sınırlı argümanlarla dahil olan Bitlis (İşler, 2020, s.78) de geleneksel ve endemik özelliklerin yaşamasına uygun bir ortam sunmuştur. Bu kapsamda kentin muhafaza ettiği Şego ve Bıdri Arap aşiretlerini konu alan bu çalışma, yüzyıllar boyunca dağlar ile çevrili bir bölgenin kültürel etkileşimi, etnik yapıyı ve aşiret örgütlenmesini nasıl koruduğuna odaklanmaktadır. Gökalp (2013, s.24) aşireti gündelik hayatta karşılaştığımız zümrelere benzetmektedir. Ancak aşiret yapılanmasının bu zümrelerden farkı, onların mesleki ya da mülki bir oluşumdan ziyade etnik bir yapı ve bununla beraber siyasi oluşlarıdır. Gerçek ya da varsayılan bu akrabalık grubu kendi içerisinde bir dayanışma ruhuna sahiptir. Bu çalışmaya konu olan Şego ve Bıdri aşiretlerinde de bu dayanışma ruhundan bahsetmek mümkündür. Varsayılan akrabalık ilişkilerinin gerçek ya da hayali olma durumu ise bu çalışma kapsamı dışında olmakla beraber onların meskun oldukları bölgede aşiret kimliğine önemli bir aidiyet besledikleri görülmektedir. Dolayısıyla aşiret terimi yalın bir şekilde sadece “bir bileşim derecesini” ortaya koymak için kullanılmaz (Bruinessen, 2013, s.102). Bu yönüyle bu çalışma aşiret örgütlenmesinin basit bir şekilde “aynı atadan geldiği varsayılan akraba topluluğu” olmadığını ama özellikle birlikte yaşayan toplulukların, yaşanan coğrafyanın bu yapının devam etmesi üzerindeki etkisini incelemektedir. Bununla beraber bu çalışma, Şego ve Bıdri aşiretlerinin tarihsel arka planına ve coğrafik dağılımına yönelik bir girişten sonra aşirete yönelik aidiyeti ve kolektif kimliğin inşası ile bu kimliğin siyasi olarak konumlandırma noktasındaki tutumları analiz etmektedir. Daha sonra ise aşiretin yapısal olarak bozulmasından sonra ortaya çıkan yeni formlar ve bu formların sosyo-kültürel boyutları üzerinde durmaktadır.

Çalışmanın bulguları 2019 yılının Haziran ve Ağustos aylarında saha çalışması sırasında aşiret üyeleri ile yapılan derinlemesine görüşmelere ve yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Nitel bir yöntem kullanılarak toplanan verilerde etnografik bir çalışmanın temel prensiplerine uygun araçlar kullanılmıştır. Çalışmada bu yöntemin kullanılmasının temel nedeni, söz konusu aşiretlerin yerel olması ve bu çalışmanın da yereli kendi üyeleri gözünden bir anlamlandırma girişimi olmasıdır. Bununla beraber Şego ve Bıdri aşiretleri tarafından kullanılan Arapça’nın modern Arapça’dan neredeyse tamamen farklı olması, kurulan ilişkilerin bazı noktalarda aşiret-içi ile sınırlı olması, gündelik ilişkilerin seçici ve kültürel olması etnografik bir çalışmayı gerekli kılmıştır. Yorumsamacı bir bakış açısı benimsenerek her grubun nevi şahsına münhasır olduğu ve değerlerin ile kültürel kalıpların yerelle anlamlandırılması sağlanmıştır. Yorumsamacı bir bilim anlayışı ile gerçekleştirilen çalışmalarda gerçeklik değişken ve onu deneyimleyen gözünden yeniden inşa edilir.

Genel geçer kültürel kalıpların reddedildiği bu yöntemde araştırmacı, bireysel ilişkileri kendi doğasında ve anlam dünyasında oluşturur (Neuman, 2012, s.131). Nitekim varolan değerler ve ilişkiler alandan koparıldığı anda anlamsız kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Bu çalışma özelinde düşünüldüğünde Şego ve Bıdri aşiretlerinin mekânsal olarak komşu aşiretlerden kısmen de olsa yalıtık ve farklı bir etnik yapıya mensup olmaları, kurulan ilişkilerin sınırlı ve seçici olması bu durumu onların gözünden ve anlam dünyaları üzerinden anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Toplumsal ve tarihsel süreç içinde inşa edilmiş ve deneyimlenmiş gerçeklikler, nesnelere, dilin ve diğer kültürel kalıpların anlamsız olmasını önleyici bir rol oynamaktadır.

Çalışma genel itibari ile aşiret örgütlenmesine yaslanmasına rağmen iki yönü ile literatürdeki çalışmalardan ayrılmaktadır. Birinci neden olarak, Şego ve Bıdri aşiretlerinin tarihlerine yönelik akademik bir çalışmanın olmaması dolayısıyla çalışmanın bu eksiği kapatma girişimi onu salt bir aşiret incelemesi olmaktan öteye taşımaktadır. Bununla beraber, Türkiye’de aşiret literatürünün genişliğine rağmen doğrudan Arap aşiretleri üzerine yapılan çalışmaların kısıtlı olması, çalışmanın tarihsel kaynaklara yönelerek tarihsel sosyolojinin imkânlarından faydalanması onu özgün kılan diğer bir nedendir. Bu minvalde çalışmaya ilk olarak yerli halk arasında Mutki, Güroymak ve Tatvan ilçe sınırlarında bulunan Şego ve Bıdri ya da Arap köyleri olarak tarif edilen köylere gidilerek yaşlı kesimlerden sözlü tarih yolu ile bilgiler toplanmıştır. Daha sonra genel olarak Şego ve Bıdri aşiret üyelerinden Türkçe bilen ve görüşmeyi kabul eden 21 kişi¹ ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık olarak 1 ile 3 saat arası süren görüşmelerde kendisini aşiret üyesi olarak kabul eden kişilere aşiret örgütlenmesi, aşiretin güncel durumu, üyelerin birbirleri ile olan iletişimi, bölgedeki diğer aşiretler ile olan ilişkileri ve bölgede aşiretin güvenlik problemleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Saha çalışması sırasında görüşme yapmayı kabul eden 21 kişi olmasına rağmen bu kişiler bazı kıstaslar göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Çoğunlukla aşiretin önde gelenlerinden oluşan örneklem grubundaki kişilerin tarihsel hafızaya ve aşiret bilincine de sahip olmasına önem verilmiştir. Görüşmeciler arasında yerel siyasette aktif rol alan iki kişi, politik tutumlarının detaylandırılması amacıyla, özellikle örnekleme dâhil edilmiştir. Bununla beraber gidilen aşiret köylerinde halkın güvendiği ve görüşme yapılmasını tavsiye ettiği kişiler de çalışmaya dâhil edilmeye gayret edilmiştir. Örneklem grubuna üniversite öğrencileri ve memurlar da dâhil edilerek örneklem çeşitliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda örneklem grubunun 21 kişi ile sınırlı olması çalışmayı mikro ve yerel alanla sınırlamakla beraber söz konusu aşiretler hakkında genel fikirler edinilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca çalışma kapsamında araştırmacı tarafından yerel Arapçanın bilinmemesi çalışmanın bir sınırlılığı olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber Sason isyanları neticesinde Türkiye’nin farklı illerinde iskân edilen aşiret üyelerine ulaşılamaması çalışmanın diğer bir sınırlılığı olmakla beraber çalışma verilerini mikro ölçekte değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Şego ve Bıdri Aşiretlerinde Tarih ve Coğrafik Dağılım

Bitlis Arapları üzerine odaklanan sosyolojik bir çalışma öncelikle tarihsel kaynakların genel hatları ile ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Ancak Bitlis özelinde çoğunlukla Mutki ve Güroymak ilçelerinde meskûn olan Şego ve Bıdri (bedri) aşiretleri üzerinde tarihsel veya sosyolojik olarak ortaya konulmuş detaylı akademik bir çalışma mevcut değildir. Bu durum bu aşiretlerin tarihsel bağlarına Anadolu’ya gelişi güzergahlarına ama en önemlisi de tarihsel köklerine ulaşmamızı sınırlarken ülkemizde halen dokunulmamış alanların olduğunu da göstermektedir. Söz konusu aşiretler hakkında varolan sınırlı tarihsel belgelere bakıldığında (Bitlis Salnamesi, 1892; Safi Paşa, 1890; Sykes, 1908; Zeki Beg, 2015) bu aşiretlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde özellikle Muş ve Diyarbakır arasında uzun zamanlardan beri yurt edindiklerini ifade etmek mümkündür. Ancak bu tür yakın tarihi bilgilerden ziyade bu aşiretlerin ne zaman ve nasıl bu bölgeye yerleştikleri, kendi kültürel değerlerini nasıl korudukları ve diğer komşu Kürt ve Ermeni aşiretleri ile nasıl bir etkileşime girdikleri yönündeki sorular daha fazla önem arz etmektedir. Araştırma esnasında Şego ve Bıdri aşiret isimlerinin farklı şekillerde telaffuzu ve yazıya aktarımı hem konunun netleşmesini zorlaştırdı hem de söz konusu aşiretler ile ilgili gerekli bilgilerin toplama sürecini

¹ Görüşme yapılan kişilerin özel bilgileri kendi talepleri üzerine değiştirilerek temsili isimler kullanılmıştır.

uzattı. Özellikle Şego aşireti için Malashigo (Sykes, 1908, s.465), Şago (Yarman, 2015, s.440), Malaşeko (Zeki Beg, 2015, s.358), Şigo (Çelik, 2016, s.60), Malaşiko (Bitlis Salnamesi, 1892, s. 180; Safi Paşa, 1890) Şego (Çelik, 2016, s.145), Şıgo (İlyas, 2016, s.37), Şıgo (Aşiretler Raporu, 2014, s.90) gibi isimler kullanılırken, Bıdri aşiretinin, Bedri (Bitlis Salnamesi, 1892, Safi Paşa, 1890), Bederi (Sykes, 1908, s. 465), Bıdri (Aşiretler Raporu, 2014, s.85; Zeki Beg, 2015, s.358) gibi isimler ile kayda geçirildiğini görüyoruz. Ancak bu çalışmada aşiretler için, olası kavramsal karmaşayı önlemek için aşiret üyelerince kullanılan ve yerel halk tarafından kabul gören Şego ve Bıdri isimleri kullanılmıştır.

Bu aşiretler ile ilgili en detaylı bilgiye Sykes'in (1908, s.464-465) Osmanlı'daki Kürt aşiretleri üzerine yazdığı makalesinde rastlanmaktadır. Sykes, söz konusu çalışmasında Şego ve Bıdri aşiretlerini Zekeri, Musi, Sarmi, Celali, Hazali, Bozıkan, Küryan aşiretleri ile coğrafik nedenlerden dolayı aynı kategoride ele alarak açıklamaya çalışır. Ancak bu aşiretlerin nüfus yapısı ile ilgili Sarmi aşiretinin 400, Celali aşiretinin 100, Hazali aşiretinin 50, Bozıkan ve Küryan aşiretlerinin ise 180'er aileye sahip olduklarını aktarırken Şego (Malaşego) ve Bıdri aşiretlerinin nüfus yapısı veya aile sayısı hakkında bilgi vermez. Aynı şekilde Muhammed Emin Zeki Beg (2015, s.358) de çalışmasında Bıdri ve Şego aşiretlerini yine Bozıkan ve Küryan aşiretleri ile yine coğrafik nedenlerden dolayı aynı kategoride ele alır. Ancak bu aşiretler ile ilgili demografik bir bilgiye yer vermezken Küryan ve Bozıkan aşiretlerinin 180'er aileye sahip olduğunu ifade etmektedir. Sykes'in (1908, s.465) aktardığı bilgilere göre, Bozıkan ve Küryan aşiretleri ve Bozıkan aşiretinin alt dalı olan Hazali aşireti Sason bölgesinde Ermeni Hristiyan Kral Tavit (Sasonlu Tavit) egemenliği altında yaşıyorlardı. Destansı bir özellik kazanan ve bölgede ün salan Sasonlu Kral Tavit üzerine Bağdat halifesi (Abbasiler) tarafından bölgenin müslümanlaştırılması için gazalar düzenlemiştir. Bunlardan biri de Şeyh Nasrettin'in liderlik ettiği gazadır. Şeyh Nasrettin o dönemde Sason bölgesinde ünlenen Kral Tavit'i öldürerek² bölgenin müslümanlaşmasını sağladı. Bu süreçte Şeyh Nasrettin'in komutasındaki Zekeri, Sarmi ve Musi adlı kişiler kendi kabilelerini oluşturacak kişileri de getirerek günümüz Sason ve Kozluk'u içine alan bölgeye yerleşmişlerdir. Bundan kaynaklı olarak bölgede Zekeri, Sarmi ve Musi aşiretleri oluşurken süreç içerisinde onların bünyesinde Şego ve Bıdri aşiretleri meydana gelmiştir. Gerek Sykes'in çalışmasında gerekse de Siirt mutasarrıfı Safi Paşa (1890) raporunda bu aşiretlerin ellerinde Abbasilerden olduklarını/geldiklerini gösteren bir belgeden bahsetmeleri bu iddiayı güçlendirmektedir. Aktarılan bilgilerin sözlü tarihe dayanmasına rağmen Şego ve Bıdri aşiretlerinin ve onların birbirileri ile olan etkileşimini aktarması, geldikleri coğrafyaya işaret etmesi açısından önemlidir. Bu aşiretlerin Muş ve Sason arasındaki bölgede meskûn oldukları aktarılırken, günümüzde ise Muş, Bitlis ve Batman kent ve kırsal alanlarında yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Ancak bu veriler M. Emin Zeki Beg'in aktardığı bilgiler ile birleştirildiğinde alanın Diyarbakır sınırlarına kadar uzadığını da söyleyebiliriz. Bu aşiretlerin Anadolu'ya geliş tarihleri hakkında Sykes'in aktardıkları, Safi Paşa'nın raporundaki veriler ile birlikte dikkate alındığında, Abbasilerden oldukları ve Abbasi halifesinin emri ile bölgenin müslümanlaştırılması için gönderildikleri iddiası güçlük kazanmaktadır. Nitekim bu aşiretlerin bölgedeki tarihlerinin tayini için bazı noktaların birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Sykes'in çalışmasında Bağdat halifesi tarafından gönderildiklerinin ifade edilmesi ve bu aşiretlerin Sasonlu Kral Tavit ile çarpıştıkları bilgisi de dikkate alındığında zaman aralığı daha belirgin bir görüntü kazanmaktadır. Zira Emevi Devleti'nin 750 yılında askeri bir ayaklanma sonucu yıkılmasının ardından hilafet makamı Abbasilere geçerken, devletin başkenti de 762 yılında Bağdat'a taşındı. Başkentin Bağdat'a taşınması bölgede önemli gelişmelerin ve İslam'ın yayılması için de yeni gelişmeleri doğurmuştur. Nitekim devletin daha ilk yıllarında Anadolu'ya yönelik başlayan seferler 10. yüzyılın ortalarına (Bahadır, 2011, s.120), yani Abbasi Devleti'nin bölgede önemli bir

² Şeref Han (1971, s.218) ise Sason şehrini Tavit'ten alan kişilerin Bitlis hükümdarlarının amcaoğlu olan İzzeddin ve Diyaeddin adında iki kardeş olduğu bilgisini aktarmaktadır. Bu bilgiyi teyit edecek tarihsel bir kaynağa ulaşılamazken, çalışmaya dâhil edilen her iki aşiret üyelerinin Arapça konuşmaları ve Safi Paşa (1890), Sykes (1908) ve Muhammed Emin Zeki Beg'in (2015) çalışmalarının bu aşiretlerin Abbasi ile irtibatına değinmeleri çalışmanın tarihsel arka planının bu doğrultuda inşasını mümkün kılmıştır. Bununla beraber bu çalışma söz konusu aşiretlerin tarihlerine bir kesinlik kazandırmaktan ziyade güncel sosyolojik verilere ulaşmayı amaçlamaktadır. Ancak söz konusu aşiretlerin tarihlerinin tespiti üzerine herhangi bir çalışmanın olmaması, bu çalışmanın tarihsel arka plana değinmesini gerekli kılmıştır.

güç olarak kaldığı ve Büveyhoğulları'nın kontrolüne girene kadar devam etti. Sasonlu Tavit Destanı'na bakıldığında ise 8-10. yüzyıl arasında Bağdat halifesi ile birlikte bölgedeki diğer güçlerle savaşlarını konu almaktadır. Bu durum yine önemli bir detay olarak karşımıza çıkarken, Şeyh Nasrettin öncülüğünde gelen Arap aşiretlerin Kral Tavit'i ya da Kral Tavit'in manevi egemenliğini yıkıp yerine yerleştiklerine dair güçlü bir veri sunar. Bu iddiayı güçlendirecek diğer bir boyut ise Şego ve Bıdri aşiretleri ile birlikte daha üst aşiret topluluklarının (Musi, Sarmi, Zekeri) asıl iskân bölgesinin Sason ve etrafının olmasıdır. Aynı şekilde bu tarihsel iddiayı güçlendirecek diğer bir veri ise bu aşiretlerin bölgedeki Ermeniler ile beraber ortak bir geçmişe sahip olmalarıdır. *Fillah*³ ya da *fellah* olarak adlandırılan bu Ermenilerin ücret karşılığı tarımsal faaliyetlerde çalıştırıldığı Şego ve Bıdri aşiret üyelerince sözlü tarih yolu ile ve Safi Paşa'nın raporunda aktarılmaktadır. Ancak elimizdeki parçalı veriler ile net bir tarih aralığı ortaya koymak mümkün değildir. Nitekim sözü geçen tarihi rapor ve kaynaklar daha çok sözlü tarihten beslenmişlerdir. Bununla beraber Bağdat halifesi tarafından gönderilen *Şeyh Nasrettin'in Kral Tavit'i öldürdüğü* ifadesi, Kral Tavit'ten kalan mirası veya onun kurmuş olduğu egemenliği şeklinde anlaşılmaya müsaittir. Dolayısıyla bu bilgi Bağdat'tan gelen öncülerin, doğrudan Kral Tavit ile savaşmak yerine onun bölgede kurmuş olduğu Ermeni krallığını ortadan kaldırdığı yorumuna açıktır. Nitekim destansı bir özellik kazanan bir kişiyi ve krallığını (Yılmaz, 2011) sınırlı bir süre içerisinde değerlendirmek mümkün değildir. Bunlara rağmen elimizdeki parçalı bilgileri birleştirilerek bir sonuç çıkarmak gerekirse, Kral Tavit'in destanının 8-10. yüzyıla dayanan geçmiş (Gharibyan, 2017, s.102) ve Abbasi Devleti başkentinin Bağdat'ta olması, halifenin oradan Anadolu'ya akınlar düzenlemesi Şego ve Bıdri aşiretlerinin ataları olan Musi, Zekeri ve Sarmi gibi büyük aşiret topluluklarının Abbasi Devleti'nin güçlü olduğu ve sefer düzenleyebileceği süreler⁴ olan 8-10 yüzyıl aralığına denk gelen bir sürede Sason bölgesine, bölgeyi müslümanlaştırmak için geldikleri sonucuna varmak mümkündür. Tarihsel çalışmaları gerekli ve zorunlu kılan söz konusu bu aşiretlerin geliş tarihleri ve güzergâhları aslında Ermeni, Türk, Arap ve Kürt etnik yapılarının etkileşimi açısından da önemli bilgilerin açığa çıkmasını sağlayacaktır. Destansı bir özellik kazanan Kral Tavit'in egemenliğinin Bağdat'tan gelen Müslüman birlikler tarafından sona erdirilmesi hem bölgesel hem de Anadolu'nun müslümanlaşması ile beraber Ermeni tarihi açısından da önemli verilerin saklı olduğu bir sürece işaret etmektedir. Yukarıdaki bilgiler söz konusu aşiretlerin Anadolu'ya gelişlerine odaklanırken onların günümüz Sason-Kozluk bölesinden Türkiye'nin doğu ve batı illerine doğru nasıl yayıldıkları da ayrı bir akademik çalışma konusudur. Kısaca değinmek gerekirse, bu aşiretlerin Bağdat'tan geldikten sonra Sason bölgesine yerleştikleri ve 1850 yıllarında Mutki-Hasköy ve Güroymak taraflarına doğru yayıldıkları Sason isyanı sırasında ise Türkiye'nin batı illerine doğru zorunlu iskâna tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Bu noktada Sason bölgesindeki Şego ve Bıdri aşiret üyelerinin isyan sonrası batı illerine gönderildikleri raporlarla sabittir⁵. Ancak doğu tarafına doğru yayılışın kademeli olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1892 yılı Bitlis salnamesinde Şego ve Bıdri aşiretlerinin Huyut nahiyesi sınırlarında meskûn oldukları ve bu durumun Sykes'in (1908) çalışması ile teyit edilmesi bu aşiretlerin, sözlü tarihe başvurulduğunda onların 1850'lerde Sason'dan doğu tarafına doğru yayıldıkları iddiasını güçlendirmektedir. Bu iddiayı doğrulayan diğer bir veri ise görüşme yapılan aşiret üyelerinin şecerelerine bakıldığında kuşakların 19. yüzyılda Sason bölgesinde birleşmeleridir. Bununla beraber sözlü tarihe başvurulduğunda bu aşiretlerin özellikle Ermeni tehciri sırasında Mutki ve Hasköy bölgelerinde boşaltılan köylere yerleştikleri de aktarılmaktadır. Bu minvalde günümüzde daha çok Mutki, Güroymak (Bitlis), Sason (Batman) ve Hasköy (Muş) ilçe merkezlerinde ama

³ *Fillah* ya da *fellah*, kavramı halen söz konusu aşiretler üyeleri arasında kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım ile daha çok "gayrimüslüm olma durumuna atıfta bulunulmaktadır.

⁴ Abbasi Devleti'nin 750'de kurulmasından sonra, o süreçte Bizans denetiminde olan Anadolu topraklarına yönelik akınları mevcuttur. Ancak 945 yılında Bağdat'ı ele geçiren Büveyhiler ile birlikte Abbasi Devleti eski gücünü yitirmiş ve ancak Büveyhiler'in kontrolü dâhilinde hareket etme imkânına sahip oldular. Büveyhiler'in Bağdat'taki varlığı ve Abbasi Devleti üzerindeki egemenliği, Halife Kaim'in yardımı ile onları Bağdat'tan çıkardıkları 1031 yılına kadar sürmüştür. Bu süreden sonra kısmen de olsa eski saygınlığını kazanan Abbasiler, Büyük Selçuklu devleti bünyesinde varlık imkânı bulabilmiş, eski gücünü bir daha kazanamamış ve bu durum devletin 1258'de İlhanlılar tarafından yıkılışına kadar devam etti.

⁵ Detaylı bilgi için bkz., Kardeş, A. (2016). Cumhuriyet dönemi'nde Sason İsyanları ve alınan tedbirler. *The Journal of Academic Social Science Studies* 43. 49-70.

özellikle dağ köylerinde meskûn olan bu aşiretler, kentlerin siyasi, sosyal ve kültürel yapısı üzerinde de belirgin bir etkiye sahiptirler (Aşkın, 2020). Genel olarak bu ilçeleri kapsayan il merkezlerine de yayılan Şego ve Bıdri aşiretleri Sason isyanı ile beraber Eskişehir, Manisa, Bursa, Kırklareli, Kocaeli, Zonguldak, Bolu, Bilecik ve Aydın gibi Türkiye'nin birçok ilinde iskân edilmişlerdir. Sason isyanından sonra yasak bölge olarak ilan edilen bu bölgenin 1 Temmuz 1950 yılında yasak bölge kapsamından çıkarılması ve tekrardan yerleşime açılmasına rağmen zorunlu iskâna tabi tutulanların büyük bir kısmı artık geri dönmemiştir (Kardaş, 2016, s.62-63). Bu nedenledir ki, günümüzde Şego ve Bıdri aşiretlerine mensup kişiler Türkiye'nin birçok ilinde bulunabilmektedir. Aşiret üyelerinin de sosyal medya üzerinden iletişim kurarak ciddi anlamda bir diaspora çalışması yürütmekle beraber kendi kültürel değerlerini korumaya yönelik girişimlerde buldukları görülmektedir.

Şego-Bıdri Aşiretleri ve Devlet

Aşiret ve daha mikro yönüyle akrabalık ilişkileri bireylerin kimlik duygusunu perçinleyen ve geleneksel aidiyetlerin varlığını koruyan bir ilişki ağı olmakla beraber, bireyi yalnızlık duygusundan kurtaran, bulunduğu sosyal düzlemde güçlü kılan, üyenin yeri geldiğinde başvurabileceği ve devamlılık arz eden bir ilişkiler bütünüdür. Bu ilişki bireyin sahip olduğu aşiret üye sayısı ile paralel olarak büyümekte ve bir güç göstergesi olarak müşahhas bir görüntü kazanmaktadır. Aşiretin üyeleri arasında kurmuş olduğu sosyal ve aidiyet ilişkileri bireyüstü bir görüntü arz ederek kişilerin taşıdığı sorumluluğu da teşmil edebilmektedir. Aşiret içinde öne çıkan kişi veya kişilerin ya da süreç içerisinde öne çıkan kişilere yönelik birtakım olumlu atıfların yapılması üyeler içinde hiyerarşik bir düzenin dolayısıyla sürdürülebilirliğin temeli inşa edilmektedir (Yalçın-Heckmann, 2012, s.43-45). Aşiret üyelerinde de kolektif bir kimlik bu şekilde devam etmektedir. Nitekim görüşme yapılan Şego ve Bıdri aşiret üyeleri kendilerinden bahsettiklerinde, özellikle yaşça daha büyük olanların, “biz Bıdriler”, “biz Şegolar” gibi aşiret adı üzerinden kendilerini tanımlamaya özen göstermeleri dikkat çekicidir. Bu durum aşirete üye olma aşiret ile kendini tanımlama, kendi kimliğini aşiret üzerinden inşa etme durumunun halen önemli olduğunu gösterir. Bu özellik ise, Bruinessen'in (2013, s.102) bölgede aşiretin kişiye önem atfettiği iddiasını doğrulamaktadır. Ancak aşiret kimliği aşiret üyesinin ikamet ettiği kır ve kent özelliğine göre değişebilmektedir (Aşkın, 2020, s. 165; Uluç, 2015, s.48; Uluç ve Karasu, 2015, s.207). Özellikle kırsal alanda kendini aşiret üzerinden tanımlamanın daha sık olduğu buna karşın kent merkezlerinde yaşayan ve doğal olarak aşiret üyeleri ile arasında fiziksel bir mesafe girmiş kişilerde bu vurgunun daha zayıf olduğu görülmektedir. Bölgenin sosyo kültürel yapısı düşünüldüğünde aşiret olgusunun kolektif bir kimlik addetmesi, kent merkezinde dahi olsa yerel tehlikelere karşı bireyi güçlü kılması, grup bilinci ve sosyal dayanışma fonksiyonu ile bireyin terk etmek istemediği bir özellik kazanmaktadır (Aşkın, 2020, s. 161; Parin, 2019, s.84; Abuzar, 2010, s.264). Bu tür geleneksel ilişkiler kent merkezinde ikamet eden aşiret üyesinin yeni sosyal ağlar geliştirmesi, farklı düşünce ve ideolojiler ile karşılaşması (Bozyiğit, 2019, s.242; Uluç ve Karasu, 2015, s.207) aşiret üyeliliğinin bireysel olarak dejenerasyona uğradığını gösterir. Bu yönüyle kentteki aşiret üyesi bir kişinin aşiret kimliği kırsal alanda yaşayan bir birey ile kıyaslandığında daha dar bir alana (çoğunlukla sosyal dayanışmaya) hapsedilerek devam ettirildiği görülmektedir. Ancak burada dikkat çeken bir nokta Bitlis il merkezinde ikamet eden ile Tatvan'da ikamet edenlerde bile bunun fark edilebilir olduğudur. Çünkü Bitlis merkez gerek Mutki'de gerekse de Güroymak'ta ikamet eden Şego ve Bıdri aşiretlerinin gününbirlik gelip gittikleri bir buluşma mekânı olma özelliğine sahiptir. Bu durum, Bitlis'te ikamet eden kişinin aşiret üyeleri ile daha sık görüşmesine ve onlar ile kurduğu ilişkinin daha güçlü olmasını sağlamaktadır. Tatvan, Bitlis'e kıyasla aşiret üyeleri için daha sapa kalmakta ve burada aşiret üyelerinin aşirete dayalı kolektif kimliğinin daha esnek olduğu görülmektedir. Bunun temel nedenlerinin başında aşiret üyesinin mekânsal uzaklığına ve aşiret üyesi ile irtibat sıklığına ek olarak ekonomik bağımsızlık, yeni sosyal ilişki ağları gibi durumlarda bu geleneksel ilişkinin zayıflamasına neden olmaktadır.

Şegolar ve Bıdrilerde kolektif aşiret kimliği bölgedeki aşiret kimliğinden ve Türkiye siyasetinden bağımsız değildir. Aşiret kimliğinin korunması da bu noktada bazı zamanlarda daha güçlü olarak vurgulanır. Nitekim saha çalışmasında, aşiretin bölgede azınlık olma duygusunu hissettiği, bu nedenle diğer aşiretlerden gelebilecek olası tehlikelere karşı birlikte olma ve “sorunları aşma” (Ökten, 2009, s.108) düşüncesinin

hâkim olduğu belirgin bir şekilde fark edilmektedir. Bu bağlamda bir Şego aşiret üyesinin “Bizlerde aşiret mantığı bazı yönlerden hala güçlüdür, biz kendimizin aşiret olarak daha güçlü olduğumuzu göstermek için bir araya geldiğimizde on kuşak öncesini saymaya çalışırız. Ama bu daha çok çevredeki kişilere bir gözdağı vermek içindir.” (Samet, 64 yaşında) ifadesi önemlidir. Saha çalışmasında özellikle yaşça daha ileri olan aşiret üyelerinin kendi aşiretlerini olumlama yönünde bir tavır aldıkları, konuşma esnasında aşiret üyesi olduklarını vurgulamaları ve aşiretin ismini sık sık telaffuz etmeleri yukarıdaki notu doğrulamaktadır. Aynı şekilde bunun yerel tehlikelere/aşiretlere bir gözdağı verme ve onlara karşı beraber olma durumu ile bütünleştiğini anlamak mümkündür. Benzer şekilde “Bizde iki kişi bir araya geldiğinde hemen kendi soyluluklarından ve aşiretin büyüklüğünden bahsederler” (Esra, 22 yaşında), bu ifadesi de söz konusu aşiret üyelerinin kendilerini yüceltme ve güçlü gösterme duygusu içinde olduklarını göstermektedir. Saha çalışması sırasında dikkat çeken bu nokta görüşmecilerin ifadelerine bariz bir şekilde yansımaktadır. Her iki aşiret üyelerinin kendilerini güçlü gösterme ve birlikte hareket etme düşüncesi Güroymak’taki aşiret üyelerinde daha belirgindir. Mutki’de ikamet eden aşiret üyeleri ile yapılan görüşmelerde aşiret üyeliği vurgusu yapılmasına rağmen bunun Kürtlerin ve Şego ile Bıdri aşiret üyelerinin yakın temas içinde oldukları, aynı köyleri ve mekânı paylaştıkları Güroymak’taki kadar öne çıkmaması dikkat çekicidir. Bu durum hissedilen tehlikenin yakınlığı, tetikte olma duygusunu kamçıladığını göstermektedir. Güroymak bölgesindeki bir aşiret üyesinin “Eğer beraber olmazsak hakkımızı elimizden alabilirler” (Ömer, 58 yaşında) düşüncesi diğer aşiret üyelerinin buna benzer ifadeleri ile birleştirildiğinde kolektif kimliğin sürdürülme gerekliliği anlam kazanmaktadır. Bu doğrultuda görüşme esnasında “Şegolu, Bıdrili” olmak bir övünç kaynağı olarak sunulurken bu aşiret üyelerinin “bizim aşiretin üyeleri çok cesurdur, yiğittir, korkmazlar” yönündeki beyanları birbirini besleyen algılardır. Dolayısıyla, kişinin kendisini aşiret kimliği üzerinden meşrulaştırdığı bu tür toplumlarda bu aidiyet saklı bir “kahramanlığa” da atıfta bulunur (Şerefhan, 1971, s.26). Aynı şekilde aşiret üyelerinin kendilerini aşiret kimliği ile tanımlama ve bunun üzerinden bir güç devşirme durumu aşiretin toplumdaki rolüne işaret eder. Aşiretin kendisine kazandırdığı itibar, üyenin aşiret üzerinden devşirdiği güç ve kahramanlık karşı-“öteki” kişi üzerinde bir üstünlük kurma düşüncesinden kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim bir aşirete üye olma durumuna karşılık gelen “aşir” başlı başına bir prestij ve güç kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Ökten, 2010, s.196).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki sosyal hayatın bir gerçeği olarak aşiret kimliği, sadece Kürtler nezdinde değil ama onlarla etkileşime giren diğer etnik gruplar için de geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira bu durum etki-tepki ilişkisinin bir sonucu olarak da okunabilir. Bölgede aşiret ölçeğinde meydana gelen çatışmalar, özellikle kırsal alanda her bir bireyin bir aşiret bünyesinde kendisini tanımlaması ve bu şekilde diğer tehlikelerden emin ve güçlü olma durumunu bir bakıma zorunlu kılmaktadır. Bölgedeki aşiret yapılanmaları kent ve kırsal alandaki bireyleri kendi aşireti ile bir ilişki geliştirmesini gerekli kılarken, aşiret üyesinin kendisini güçlü ve zayıf olarak konumlandırmasına göre de ilişkiler anlam kazanmaktadır (Aşkın, 2020, s.160). Diğer bir ifade ile yerel tehlikeler ile karşılaşıldığında başvurabilecek kolektif bir kimliğin olmaması, kişinin tehlikeye cevap verebilme durumunu belirler. Bu tür durumlarda aşiret üyesi birey, kendi bireyselliğini tam anlamı ile kazanmış değildir (Bozyiğit, 2019, s.242). Bununla beraber bireyin yine bölgenin sosyo-kültürel yapısında sözlü düzeyde bir karşılığı olan “aşiret”e karşı “aşiretsiz”lik hissinden sıyrılması ve bu noktada kendi konumunu güçlü kılmak için bireyselleşme düşüncesi de anlamını yitirir. Gökalp’in (2013, s.42) aşirete üyeliği ifade eden *aşir* kelimesinin şövalye’ye karşılık geldiğini aktarması bir anlamıyla kahramanlık ve yiğitlik özelliklerini de barındırdığını ve aşiret üyesi olmanın hayati bir önem kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla aşiret sahibi olma aşiret üyeleri için bir asaletle işaret eder.

Bölgede geleneksel aşiret mantığının ve ideolojisinin son zamanlarda halkın modernleşme parametreleri ile etkileşime girmesiyle beraber çözülme sürecine girdiği tartışmasız bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunu aşiret içi gruplar için iddia etmek doğru olmayacaktır. Aşiretin parçalanması mikro ölçekte sülale temelli yeni lider kişilerin sosyal meselelerde öne çıkmalarına imkân vermiştir. Bununla birlikte bu aşiretlerin meskun olduğu bölgede azınlıkta kalmalarından kaynaklı olarak savunma mekanizmasının neden olduğu birtakım gelişmelerden de bahsetmek gerekir. Hâkim kültürün Kürt kültürü etrafında şekillendiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özellikle Bitlis’teki Arap aşiretlerinin dağlık alanlarda ikamet etmeleri azınlık olmanın vermiş olduğu duygu onları önemli konularda

beraberliğe ve ortak bir karar vermeye zorlamaktadır. Özellikle büyük toplumsal, bölgesel meselelerde aşiretin bölgedeki diğer gruplara karşı beraber hareket etme durumlarının çok daha pekiştiğini ifade etmek mümkündür. Bu noktada genel iki nedenden bahsetmek doğru olacaktır. Bunlardan birincisi, Arap aşiretlerinin bölgedeki güvenlik problemleridir. Yaygın kanının aksine (Bruinessen, 2019, s.9) bölgedeki çatışmaların aşiret kimliğinin ve aşiret yapısının devam etmesinde çok etkili olduğu görülmektedir. Aşiretlerin beraber hareket etme ve dışarıya karşı topyekün durması onların, kendilerini temsil eden kişi etrafında bütünleşmelerini gerekli kılmıştır. Tehlikeye karşı aşiretçe karşı durmak yine aşiret örgütlenme mantığının devam etmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim görüşme yapılan aşiret üyelerine aşiretçiliğin ne zaman daha güçlü olarak öne çıktığı sorusu sorulduğunda çok büyük oranda “dışarıdan gelen tehlikeler varsa” ifadesini kullanmaları onların kendi içlerinde aşiret yapısında bir çözülmeye gidilmesine rağmen, dışarıya karşı beraber hareket etmelerine neden olduğunu gösterir. Aynı şekilde onların yine bu yapı etrafında birleşmelerine ve güçlü oldukları, güvende kaldıkları süre boyunca da dışarıya karşı aşiret algısının sürdürüldüğünün ifade edilmesi aşiretin devam etmesinde yine etkili olan diğer bir nedendir. Tatvan’da bulunan Şego aşiret mensuplarından biri ile yapılan görüşmede kişinin “bizim bölgedeki diğer Kürt köyleri ile bir irtibatımız yok, ama onlarla bir problemimiz olduğunda diğer köylerdeki Şego aşiret üyelerini haberdar ederiz” (Latif, 50 yaşında) yönündeki ifadesi onların *dışlama ve dışlanma* durumlarını göstermektedir. Ancak neden komşu köylerle iletişim yok denildiğinde aynı kişinin “Biz Arabız ve devletimizin yanındayız” ifadesini kullanması bir konumlanış, güvenlik ve etiket ilişkisini beraberinde getirmektedir. Özellikle koruculuk sisteminin, halen aşiret üyelerinin kendilerini konumlanış mantığını canlı tuttuğunu söylemek gerekir. Nitekim bir aşiret üyesi ile yapılan görüşmede “Biz Arabız zaten, bizim köyümüz korucu köyüdür” (Harun, 35 yaşında) yönünde bir ifadeye başvurması onların yine kendilik/farklılık algılarını aşiret düzeyinde koruduklarına işaret etmektedir. Koruculuk olgusuna bağlı olarak şehit yakınlarına getirilen memuriyet hakkının onların bu algılarını pekiştirdiğini de ifade etmek gerekir. Nitekim devlet kolluk kuvvetlerinin yanında savaşılmaları onların hem aşiret olarak konumlandırımlarına hem de devlet ile bir ilişkiye girdiklerini göstermektedir. Bu nedenle aşiret kendi içinde ideolojik bir boyutu ve muhtemelen daha küçük bir örgütlenme olduğu için, yerelde ulus ya da ümmet gibi geniş kategorilerinden daha fazla önem kazanır (Bruinessen, 2019, s.9).

Bölgedeki aşiret yapısının sürmesindeki diğer önemli bir neden ise dilin asgari düzeye indirgediği ekonomik ve sosyal ilişkilerdir. Birinci nedende ifade edildiği üzere, *yerel, bölgesel ve etnik* tehditlere karşı aşiretlerin kendilerini devlet ile irtibat kurmak zorunda hissetmeleri diğer ilişkilere de yansımıştır. 2000’li yıllara kadar, özellikle kent merkezlerinden uzak bölgelerde ekonomik ilişkiler yerel anlamda sürdürülmekteydi. Komşu diğer Kürt aşiretleri/köyleri ile aracı konumundaki bazı tüccarlar ticareti sağlasa da bunun sınırlı ekonomik ve evlilik ile oluşan bazı münferit ilişkilerden öteye geçmediği yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Nitekim bir Şego aşiret üyesinin “bizden bazı kişiler gidip gerekli malzemeleri onlardan alıp köye getirirdi, bu nedenle herkesin Kürtlerle irtibatı yoktu” (Vedat, 54 yaşında) beyanı kendi içerisinde önemli sosyolojik verileri barındırmaktadır. Burada aşiret yapısı ve farklılık algısının kişiyi ayrı tutma ilişkisini doğurduğu görülmektedir. Ancak bu yerel verinin ötesinde çok net bir şekilde ifade etmek gerekir ki, özellikle koruculuk sistemi, gazi, şehit yakınlarına memuriyet imkânları ile diğer engelli ile yaşlılık maaşları aşiret yapısını ve aşiretin kendi içerisindeki bütünlük algısını azaltsa da dışarıya karşı “bizler devletçiyiz ve devletimizin yanındayız” ifadesi bir konumun/tarafın belirlendiğini göstermektedir. Hem Şego hem de Bidri aşiret üyelerinin yereldeki bu konumlarını kent merkezine taşıdığı ve eski geleneksel parametrelerinden kısmen de olsa farklı mecralarda yürüttükleri dikkat çekicidir. Özellikle aynı parti bünyesinde hareket etme, memuriyet üzerinden gelişen ilişkiler, aynı dini-cemaat grubu içinde bulunma ve ticari ilişkiler/ortaklıklar daha önceki geleneksel ilişkilerin yerine daha rasyonel ve amaca yönelik kararların aldığı da göstermektedir.

Şego ve Bidri Aşiretlerinde Liderliğin Dönüşümü

Ortak tarihsel hafıza, dil ve dini mezhep gibi kültürel unsurların bireyleri bir araya getirmesi ve aidiyet duygusunu inşa etmesi kendi içinde bir grup bilincini oluştursa da aşiret ilişkilerinin bir ağının himayesinde ve onun direktifleri doğrultusunda geliştiğini ifade etmek mümkün değildir. Daha önceleri

Şego aşiretinin ağası konumundaki Çelebi soyadını taşıyanlar ve bu soyadı temsilen manevi ağalını sürdüren kişinin dahi böyle bir iddiasının olmadığı görülmektedir. Buna rağmen seçim, kan davası, büyük sosyal olaylar gibi geniş yelpazeli durumlar onların birbirileri ile iletişime geçmesine neden olmaktadır. Nitekim “Hangi durumlarda Sason, Hasköy, Güroymak ve Mutki’deki aşiret üyeleri ile görüşüyorsunuz? Sorusuna karşılık, “Biz, kendi aramızda yaşadığımız olaylarda birbirimizi haberdar ederiz. Örneğin seçim üzeri beni aradılar, hangi partiye ya da şahsa oy vermemiz gerektiğini danıştılar. Bizler de üzerimize düşeni yaptık, gerekli açıklamalarda bulunduk” (Mehmet, 65 yaşında) şeklindeki beyanatı tarihsel hafızanın halen aşiret üyelerini bir araya getirdiğini göstermektedir. Günümüz sosyal hayatında aşireti temsil eden bir tek bireye (ağa) karşılık aşiret altında bölünen en küçük örgütlenme olarak “mal/sülale” gruplarında yeni liderlerin ortaya çıktığını da görmek mümkündür. Görüşme esnasında “Aşiret içinde veya dışında sizi ilgilendiren bir durum olduğunda kim aracı veya öncü rol oynar?” sorusuna karşılık “Bizde artık eski ağalık sistemi yok, ama bunun yerine daha çok her sülalede ön plana çıkan kişiler gruba öncülük etmektedir.” (Cengiz, 43 yaşında) yönündeki cevap tarihsel olarak kültürün ve grup bütünlüğünün sağlanmasında önemli fonksiyonları olan aşiret ağalığının yerine yeni bir ‘öncü kişilikler grubu’nun ortaya çıktığına işaret eder. Ancak bu kişiliklerin modern ekonomik ve sosyo-politik düzlemde bağımsız olmadığı da anlaşılır. Nitekim “Gruba öncülük eden kişiliklerin özellikleri nelerdir?” diye sorulduğunda, alınan cevapların ortak özelliğinin “zengin olması, girişken olması, kendi sözünü dinletebilmesi ve sosyal ilişkisinin geniş olması” olarak sıralanması liderin kırsal ve kentsel alanda gücünü muhafaza etmeye yönelik imkânlarla sahip olmasının gerekliliğini ortaya konulmaktadır. Bu noktada, zengin olmanın, kişinin maddi imkânları ile ölçüldüğü anlaşılırken, bu kişilerin ticari alanda da aktif oldukları vurgusu yapılmaktadır. Zira kırsal alanda tanınırlığın önemli araçlarından birinin ticaret olduğu açıktır. Çünkü kırsal kesimde ticaret öncü kişilerin hem komşu köylerle hem de kent merkezi ve bazı durumlarda devlet kanalları ile iletişimi mümkün kılan önemli bir araçtır. Kişinin girişkenliğinin bu şekilde anlaşılmasına ek olarak, onun kamu kurumları ile yerel halk arasındaki irtibatı sağlama noktasına da gönderme yaptığını yapılan görüşmelerden anlamak mümkündür. “Bir lider için girişken olmak ne anlama gelir” sorusuna karşılık, gerek Bıdri gerekse de Şego aşiretine mensup kişilerin, aşiret üyelerinin devlet dairelerinde yaşanan problemlerini çözmeye, aracı olma ve etraf köyler (Arap ve Kürt) ile ilişkiler geliştirerek tanınan kişiler oldukları vurgusu devlet kanallarını da hem grup hem de kendi lehine kırsal alana taşımaya vurgu yaptıkları görülmektedir. Benzer şekilde yine her iki aşiret üyelerinin ortak tarihsel hafızaya karşılık gelecek bir şekilde, bu öncü kişilerin sadece yerel anlamda değil Sason, Kozluk, Güroymak, Mutki ve Hasköy’deki Arap (Şego ve Bıdri) aşiretleri arasında tanındığını vurgulamalarıdır.

Yukarıda geleneksel ağalığın kısmi fonksiyonlarını paylaşan kişilerin özelliklerinin Şego ve Bıdri aşiretlerinde ortak olmakla beraber Bıdri aşiretinden mülakat yapılan bir kişinin kendilerinin bu yönüyle Şego aşiretinden farklılaştığını vurgulaması dikkat çekicidir. Bu aşiret üyesine göre “Bizim (Bıdri) aşiretin davalarını çözen aşiret içindeki toplumsal olaylara müdahale eden, yeri geldiğinde Şego aşiretinin de destek aldığı ve “xırxwas” (hayır isteyen) denilen bir grubumuz var.” (Ali, 56 yaşında) Ancak mülakat seyrinde bu grupta aşiret içindeki her kabileden (daha alt düzlemde ise her sülaleden) kişilerin olduğu ya da toplum içerisindeki saygınlığıyla ön plana çıkan ile bölgede aşiretten olmayan bir şeyhin de dahil edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *xırxwas* olarak tabir edilen grubun tek bir sülale veya gruba dayanmadığı daha çok kırsal alanda aşiretin kendi sorunlarını barışçıl bir yolla çözüme kavuşturmak için inşa ettiği bir strateji olduğu anlaşılmaktadır. Bruinessen (2013, s.112) bölgedeki aşiret içi çatışmaların ve anlaşmazlıkların çözümü noktasında aşiret üyesi yaşlılardan oluşan ve *ri spi* olarak tabir edilen grubun öncü bir rol oynadığını aktarır. Bu durum söz konusu Arap aşiretlerindeki grup ile benzer fonksiyonlara sahiptir. Ancak bununla beraber bu grup içinde aşirete mensup olmayan bölgeden bir şeyhin bulunması yeni ve önemli bir olgudur. Genellikle yaşanan problemlerde *xırxwas* grubuna dâhil edilen şeyhin de çağrıldığına vurgulanması bu aşiretlerde dini önder kültürünün olmamasına rağmen dinin fonksiyonunun kabul edildiğini gösterir. Siirt bölgesinden çağrıldığı ifade edilen bu şeyhin bölgede tanınan ve gerek kültürel gerekse de tarihsel olarak Bıdri aşireti ile yakın temaslar geliştirmesi onun bu aşiret içerisindeki tanınırlığını ve prestijini ciddi oranda etkilemektedir. Şeyhin aşiretten olmamasına rağmen “Aşiret Barış Komisyonu”nun içinde bulunması Bıdri aşiretinin sosyolojik olarak din adamlarına olan itaat ve güvenlerinin bir göstergesidir. Buna karşılık özellikle Mutki bölgesinde Şego aşiretinin Kavakbaşı beldesinde bulunan Şeyh Molla Zübeyir ailesi ile daha

fazla irtibat halinde olduğu görülmektedir. Güroymak bölgesinde bir aşiret üyesi ile yapılan görüşmede ise “Bizimkilerde Norşin şeyhine hürmet daha fazladır, Mutki bölgesindeki aşiret üyelerimiz ise Kavakbaşı’ndaki (Mutki) şeyhe tabidirler” (Ahmet, 34 yaşında) yönündeki beyanı yukarıdaki ifadeyi desteklerken, üyelerin dini liderlerini mekânsal yakınlığa göre belirlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle söz konusu öncü grup, yerel dinamiklerden etkilendiği kadar kültürel izleri de taşıdığı görülmektedir. Grup üyelerinin ortaya çıkması aşireti temsil eden ağanın yokluğuna ve bu alanda ortaya çıkan yerel yönetim boşluğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan bir taraftan aşiretin geleneksel yapılarının çözümü resmi kurumlar ile entegrasyonu gerçekleştirirken kültüre içkin aşiret yapısının daha alt segmentlere ayrılması aşiret yönetimine yeni bir form kazandırmaktadır. Bu durum kırsal alandaki aşiret örgütlenmesinin üst yönetim ölçeğinde çözüldüğünü göstermekle beraber, kültürel olarak aidiyetlerin devam ettiğini ve devlet kanallarını aşiret içi sorunlara/konulara dâhil etme bilincinin yeterli düzeyde gerçekleşmediğini göstermektedir. Ancak ifade etmek gerekir ki, sorunların devlet kanallarına (asker, polis, hukuk) intikali bu kanallara karşı bir güvensizlikten ziyade aşiret içi sorunların çözümünün geleneksel bir tutumla dışarıya aktarılması gerektiği algısının güçlü olduğunu yapılan gözlemler ışığında ve görüşmecilerin tutumları bağlamında değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

Abbasi halifesinin Anadolu’yu müslümanlaştırmak için gönderdiği ve bölgenin ele geçirilmesi ile Sason bölgesine yerleşen aşiretlerin büyümesi ile ayrı kollar olarak ortaya çıkan Şego ve Bıdri aşiretleri yüzyıllar boyunca bu bölgede kaldılar. Etraflarının dağlarla çevrili olması Kürt ve Türk grupları ile etkileşimi asgari düzeye indirgemıştır. 1850’ler ile Bitlis ve Muş tarafına doğru yayılan aşiret üyeleri Sason isyanı ile beraber ise Türkiye’nin batı illerinde iskâna tabi tutulmuşlardır. Bitlis özelinde çoğunlukla Mutki ve Güroymak’ın kırsal kesiminde ve Tatvan’da da bir köy olmak üzere farklı yerlere dağılan Şego ve Bıdri aşiret üyelerinin ortak tarihi geçmişleri onların bölgede aynı çalışma altında değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Yerel halk tarafından Şego-Bıdri veya Arap olarak tanımlanan bu aşiretlerin kendi özelinde Kürt aşiretleri ve devlet ile kurmuş oldukları sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler onları bölgedeki diğer gruplardan ayırmaktadır. Devletin yanında konumlanışın ve bunun korucu olma ile tasdiklendiği aşiret ilişkileri Mutki ve Güroymak ile beraber Kozluk, Sason ve Hasköy’ü de içine alan kolektif kimliğin önem kazanmasına neden olmaktadır. Bununla beraber bölgede azınlık olma ve farklı bir kültürel kimliğe ait olma yine bu aşiretlerin kendilerini diğer gruplardan ayırmalarına ve kolektif kimliğin korunmasını sağlamaktadır. Alan araştırması sürecinde aşiret üyelerinin ikamet ettikleri kırsal veya kentsel alana göre aşiret aidiyeti geliştirdikleri önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal alanda ikamet eden bireylerde oldukça güçlü bir özellik gösteren aşiret üyeliği, kişiler için güvenlik, yardımlaşma ve asillik atfetmesi gibi bakımlardan dikkat çekicidir. Bireyin diğer aşiret üyeliğine karşı aşiret içinde geliştirmiş olduğu kolektif kimlik, onun başka aşirete mensup bireyler ile yaşamış olduğu durumlarda koruyucu bir kalkan görevi üstlenmektedir. Diğer bir ifade ile yardımlaşmanın ya da “zor durumlarda” yardım edilmesinden emin olma, aşiret kimliğinin sürdürülmesinin önemli bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu özellikler arasında aşirete üye olmanın başlı başlına bir övünç kaynağı olarak algılanması ve bunun üzerinden bir kimliğin inşası aşiretin bölge için halen önemli bir olgu olduğunu göstermektedir. Kırsal alanda ikamet eden aşiret üyeleri ile yapılan görüşmelerde kendilerini bölgedeki diğer aşiretlerden bilinçli olarak dışarıda tutmaları onların kolektif kimliklerinin oluşmasında ve perçinlenmesine de etki ettiğini vurgulamak gerekir. Kırsal alanda aşiret kimliği etrafında gelişen bu tür özellikler, her ne kadar silik de olsa kentte kalan aşiret üyeleri arasında da fark edilmektedir. Saha çalışmasında Şego ve Bıdri aşiret üyelerinin devlet kurumlarında bu kimliklerini bölgedeki diğer aşiretlere nazaran çok daha sıklıkla dile getirdikleri de fark edilmiştir. Bunun nedenlerine yönelik sorularda aşiretin devlete karşı geliştirdikleri “sadakat” ilişkisinin karşılığının alınmak istendiği yönünde bir algının belirleyici rol oynadığı fark edilmiştir. Bu nedenle yukarıdaki görüşme verilerinden de anlaşılacağı üzere üyelerin sıklıkla Arap olma ve devletin yanında olma yönündeki ifadeleri bir konumlanışa işaret etmektedir. Bununla birlikte saha çalışması sırasında yapılan gözlem ve görüşmelere dayanarak aşiret üyelerinin Araplık kimliklerinin çok güçlü olduğunu vurgulamak gerekir. Coğrafyanın söz konusu aşiretlerin bölgedeki aşiretler ile olan etkileşimini minimum düzeye indirgemesi ve aşiretlerin de bu

noktadaki tutumları kimliğin ve dilin korunması açısından önem arz etmektedir. Ancak vurgulamak gerekir ki, Arapçanın yerel olması ve Türkiye’deki diğer Arap aşiretler ile dahi iletişimin kurulamaması onların buldukları coğrafyada azınlık olma durumlarını perçinlediği görülmektedir. Ayrıca saha çalışması gözlem ve görüşmelerinde aşiret üyeleri arasında kendilerinin Arabistan’dan geldiklerinin ve seyit olduklarına yönelik güçlü bir algının varlığından bahsetmek gerekir. Tarihsel olarak bunu doğrulayan bir belgeye ulaşılamaması rağmen, aşiret üyelerinin bu vurgularının dinin kültürel olarak kazanmış olduğu öneme işaret etmektedir. Bununla beraber din üzerinden etnik yapıya yapılan vurgu ile aşiret üyeleri kendilerini bölgedeki diğer aşiretlerden de farklı konumlandıkları görülmektedir.

Daha önceki dönemlerde aşiret reisinin söz sahibi olması ve aşiret üyeleri üzerinde yaptırıcı bir güce sahip olması son zamanlarda değişmiştir. Söz konusu aşiretler üzerinden değerlendirildiğinde günümüzde aşiretin tüm yetkilerinin tek kişinin elinde toplandığı bir sosyal ilişkiden bahsetmek yerine aşiret üyelerinin oluşturduğu bir meclis sorunlara müdahale etmektedir. Çoğunlukla aşiretin yaşlı ve bilgili üyelerinden oluşan bu meclis, gerek aşiret içi gerekse de aşiretler arası sorunlara müdahil olarak barışçıl bir sonuç elde etme yönünde bir girişimde bulunmaktadır. Nitekim söz konusu aşiret üyeleri arasında “xırxwas” yani “hayır isteyen”ler olarak tabir edilen bu grup daha çok kırsal alanda yaşanan sorunlarda toplanarak tarafları barıştırma yoluna gitmektedirler. Aşiret kimliğinin birey için bu tür fonksiyonları dikkate alındığında bu olgunun bir gereklilik ve zorunluluk arz ettiğini ifade etmek gerekir. Ancak yukarıda da vurgulandığı üzere kentlilik, ekonomik özgürlük ve devlet ile kurulan ilişki rasyonel bir görüntü kazandıkça aşiret kimliğinin boyutu da değişecektir.

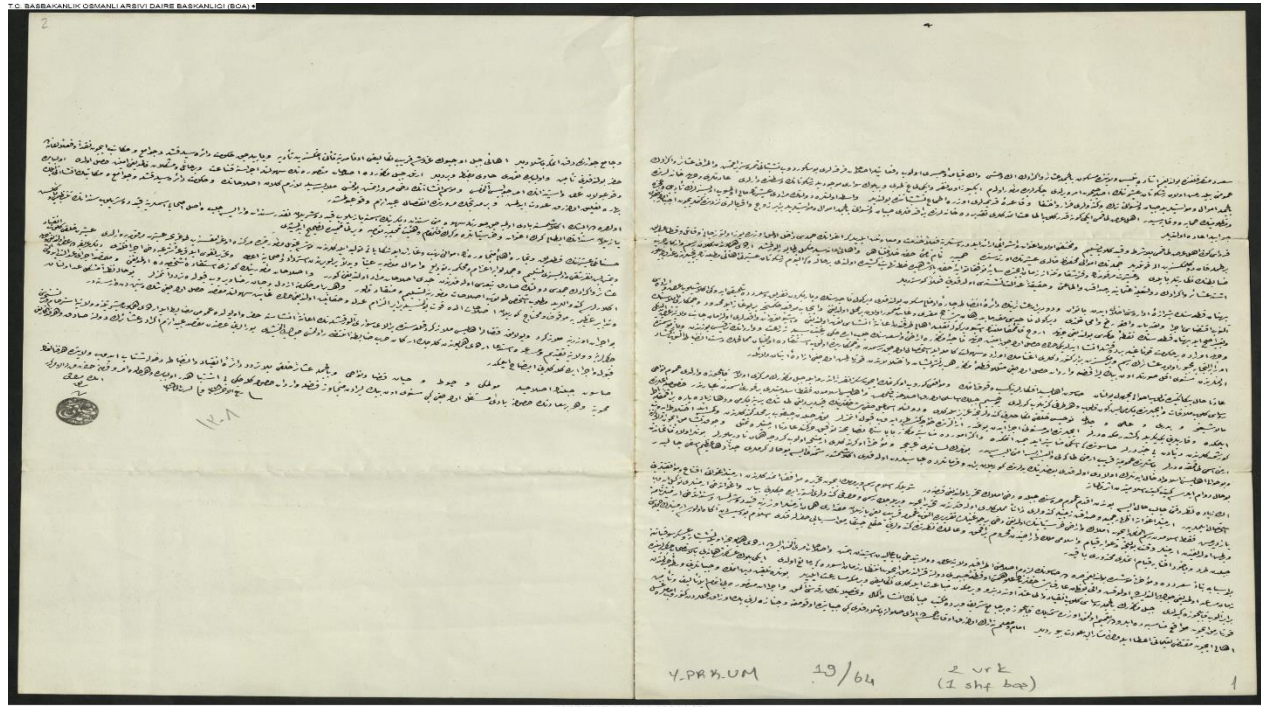
Kaynakça

- Abuzer, C. (2010). Şanlıurfa’da değişen toplumsal yapıda taziye geleneği: Bir toplumsal yapı çözümlemesi *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 259-274
- Aşiretler Raporu (2014). (3. Basım). İstanbul: Kaynak yayınları.
- Aşkın, D. (2020). Kentin Öteki Yüzleri: Bitlis’te Şego ve Bıdri Arap Aşiretleri Özelinde Kent, Kamusal Alan Ve Dilin Sonraki Kuşağa Aktarımı. Deniz Aşkın (Ed.), *Bitlis: Kent, Kültür ve Toplum* içinde (s. 149-174). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Bahadır, G. (2011). Ortaçağ Anadolu’sunda Türk-İslam medeniyetinin oluşması (636-1100). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(6). 113-126.
- Bitlis Salnamesi (H. 1310, M. 1892),. <http://Isamveri.Org/Salname/Sayilar.Php?Sidno=D02826> adresinden erişildi.
- Bozyiğit, A. (2019). Aşiret geleneğinde sosyokültürel değerler, demokratikleşme ve bireysellik. *Türkiye’de Aşiret Tartışmaları* içinde (s. 242- 247). Ankara: Bağlam Yayınları.
- Bruinessen, M. V. (2013). *Ağa, şeyh ve devlet* (Çev. B. Yalkut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, M. V. (2019). Kürt aşiretleri, etnik kimlik ve Orta Doğu’da devlet. *Türkiye’de Aşiret Tartışmaları* içinde (s. 9-26). Ankara: Bağlam Yayınları.
- Çelik, N. (2016). XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Sason Ermenileri ve Sason Ermeni isyanları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi.
- Gharibyan, A. (2017). Ontological problems in the Armenian national epic “Daredevils of Sassoun” (Sasna Dzerer). *Wisdom I*(8), 101-106
- Gökalp, Z. (2013). *Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- İlyas, A. (2009). Türkiye’de aşiret-siyaset ilişkisi: Urfa örneği. (1950-2003). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi.
- İşler, A. (2020). Bitlis’te Eğitim ve Kültür Alanında Modernleşme Faaliyetleri. Deniz Aşkın (Ed.), *Bitlis: Kent, Kültür ve Toplum* içinde (s. 69-96). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kardaş, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi’nde Sason İsyanları ve alınan tedbirler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 43, 49-70.
- Neuman, L. W. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar (1.Cilt)*. (Çev: S. Özge). İstanbul: Yayın Odası Yayınları.

- Ökten, Ş. (2010). İktidarın sosyolojik kimliği: Aşiretlerde iktidarın biçimi ve kaynakları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 183-215.
- Parin, S. (2019). Aşiret ve ağalığın kent formları üzerine bir araştırma: Van kent merkezi örneği. *Türkiye’de Aşiret Tartışmaları* içinde (s. 82-96). Ankara: Bağlam Yayınları
- Safî Paşa. M., S. (1890). BOA. Y_PRK_UM. 19/64, 01 R 1308 (14 Kasım 1890).
- Sykes, M. (1908). The Kurdish tribes of the Ottoman Empire, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 38 (Jul-Dec), 458-486.
- Şeref Han (1971). *Şerefname: Kürt tarihi (1. Cilt)*. (Çev. M. E. Bozarslan). İstanbul: Ant Yayınları.
- Uluç, A. (2015). Kürtlerde aşiret. A. Demircan, C. Abuzer, M. Bozan (editör). *Kürtler (Cilt 2)* içinde (s. 15-56). . İstanbul Nida Yayıncılık.
- Uluç, A. ve Karasu, M. (2015). Kente yerleşmiş aşiret üyelerinin kentleşme eğilimleri üzerine bir çalışma: Şanlıurfa örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 201-232. <https://dergipark.org.tr/en/pub/comuybd/issue/43594/533791> adresinden erişildi.
- Yalçın-Heckmann, L. (2012). *Kürtlerde aşiret ve akrabalık ilişkileri* (Çev. G. Erkaya). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yarman, A. (2015). *Palu-Harput 1878: Çarsancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler (1. Cilt/Adalet Arayışı)*. İstanbul: Belge Yayınları
- Yılmaz, M. (2011). Battal-Nâme-Sasonlu Tavit ve Digenes Akrites Destanlarında rüyaların işlevleri. *Turkish Studies* 6(1), 1951-1964.
- Zeki Beg, M. E. (2015). *Kürtler ve Kürdistan tarihi*. İstanbul: Nübihar.

Ekler

M. Safi Paşa tarafından 1890 yılında hazırlanan Bitlis'in mülkî idarî sınırlarını ve vilayet dâhilindeki aşiretler ile madenleri gösteren harita (BOA. Y.PRK. UM. 19/64 01 R 1308 (14 Kasım 1890).

M. Safi Paşa tarafından 1890 yılında hazırlanan ve özellikle Sason bölgesindeki Şego ve Bıdri aşiretleri hakkında detaylı bilgiyi içeren belge (BOA. Y.PRK. UM. 19/64 01 R 1308 (14 Kasım 1890).